

A mű eredeti címe:
L'EXISTENCIALISME EST UN HUMANISME

A fordítás CSATLÓS JÁNOS műve

Ed. Nagel (Paris) engedélyével

J. P. SARTRE

EXISZTENCIALIZMUS

MÁTRAI LÁSZLÓ
TANULMÁNYÁVAL

MÁSODIK KIADÁS

STUDIO

nünk: Die Freiheit ist die Subjektivität. S ha ismerjük a szabadság fogalmának néhány klasszikusabb veretű meghatározását: nem lesz nehéz megállapítanunk, hogy az egzisztencializmus szubjektív szabadsága minden, csak nem szabadság.

E rövid bevezetésnek nem célja, hogy vitába szálljon Sartre téziseivel s köztük azzal a képtelenséggel, hogy az „egzisztencializmus: humanizmus”. Célunk az volt, hogy az olvasó kezébe adjuk azokat a szakmai szempontokat, amelyek birtokában minden felnőtt ember maga érheti tetten ragyogó tollú és szellemes filozófusunkat, valahányszor elegánsan vétkezik a tudományos gondolkodás és érvelés szabályai ellen. Nem óhajtottuk az olvasót befolyásolni olyan területen, ahol már önmagának kell eldöntenie az igaz vagy nem-igaz kérdését s ezért igyekeztünk elkerülni a kérdések távolabbi történelmi, társadalmi és politikai távlatait. Nem vitás azonban, hogy éppen ezek a távolabbi összefüggések teszik az egyszerű szakmai kérdést valóban súlyos, általános érdekű problémává s ezért nem közömbös, hogy kinek milyen szakmai eszközök és érvek állanak rendelkezésére véleményének megformálásában. A filozófia vonalán nem kevesebb forog kockán, mint az újkori gondolkodás minden pozitív, klasszikus vívmánya s hogy ez távolabbi összefüggéseiben mit jelent, azt tudja mindenki, akinek a filozófia nem csupán fogalmi játékot vagy költészetet jelent, hanem jelenti a kor törekvéseinek, javító vagy ártó szándékainak szerves megnyilvánulását.

MÁTRAI LÁSZLÓ.

Az egzisztencializmus ellen több oldalról emeltek kifogást: ezekkel szemben szeretném most megvédeni.

Felróták neki először is, hogy a kétségbeesés kvietizmusára biztat, mert az összes megoldások lezárása miatt állítólag az az elképzelése, hogy a cselekvés teljes lehetetlenség ezen a világon és minden út egy szemlélődő filozófia felé vezet, ami egyébként, tekintettel a szemlélődés luxus-jellegére, burzsoá filozófia.

Másfelől megrónak bennünket azért, mert az emberi aljasságot hangsúlyozzuk, mert mindenütt arra mutatunk rá, ami piszkos, ragadós, gyanús, mert nem törődünk a szépséggel, amely mindenfelől mosolyt fakaszt és nem látjuk az emberi természet napfényes oldalait s mert például a katolikus Mercier kisasszony szerint a gyermeki

**AZ EXISZTENCIA-
LIZMUS KRITIKAI.**

**A MARXISTAK
KRITIKAJA.**

mosolyról is elfelejtkezünk. Mindenfelől halljuk a szemrehányást, hogy vétünk az emberi szolidaritás ellen, hogy az embert magányos lénynek tekintjük, nagyrészt azért, mert mint a kommunisták mondják, a tiszta szubjektivitásból indulunk ki, azaz a descartesi GONDOLKOZOM-ból, vagyis abból a pillanatból, amelyben az ember magára maradvá ragadja meg önmagát, ami állítólag az egzisztencialista számára lehetetlenné teszi, hogy később visszatérjen a rajta kívülálló emberek közösségérzetéhez, akiket a GONDOLKOZOM-ban nem képes elérni.

Keresztény oldalról azt vetik szemünkre, hogy tagadjuk az emberi vállalkozások komolyságát és realitását, mert az isteni parancsolatok és az örökkévalóságban lefektetett értékek megszüntetése után csupán a legszigorúbban vett öntörvényűség létezik, mert mindenki azt tesz, amit akar és a saját szemszögéből nem ítélni el a többiek cselekvését és szempontjait. E különféle kifogásokra akarok ma felelni, ezért lett e kis fejtegetés címe: humanizmus-e az egzisztencializmus.

Sokan csodálkozni fognak azon, hogy itt humanizmusról beszélünk. Mindenesetre már most előrebocsáthatjuk, hogy az egzisztencializmus alatt olyan tant értünk, amely lehetővé teszi az emberi életet és amely azt is hirdeti, hogy minden igazság és cselekvés emberi környezetet és alanyiságot implicál. Nemrégiben halottam egy hölgyről, aki így mentegette magát, mikor idegességében valami durvaságot mondott: azt hiszem, egzisztencialista leszek. Ezek szerint a rútságot egybeolvasztják az egzisztencializmussal; ezért mondják ki, hogy naturalisták vagyunk és ha azok vagyunk, igazán csodálatos, hogy sokkal nagyobb rémületet és botrányt okozunk, mint amelyet a tulajdonképeni naturalizmus kelt fel manapság. Van, aki nyugodtan zsebre vág olyan Zola-regényt, mint „A föld”, de azonnal hányás környékezi, ha elolvas egy egzisztencialista regényt; az, aki a közmondások bölcsességének alapján áll — ami igen szomorú —, bennünket még szomorúbbnak talál. Pedig van-e lehangozóbb, mint az a mondás: „Minden szentnek maga felé hajlik a keze”,

NATURALIZMUS
ÉS EXISZTENCIA-
LIZMUS.

A KOZMONDAS — BOLCSESEG.

vagy „Bánj jól a paraszttal, be nem áll a szája; szorongasd a torkát, emléked is áldja?” Ismerjük az idevágó közhelyeket, amelyek mindig ugyanazt hirdetik: nem kell harcolni a fennálló hatalom ellen, nem kell harcolni az erőszak ellen, nem kell állapotunkat meghaladó munkába fogni, minden cselekedet, mely nem hagyományhoz igazodik, romantika, minden kísérletnek, mely nem bevált tapasztalatra támaszkodik, bukás a vége és a tapasztalat azt mutatja, hogy az emberek folyton lefelé haladnak, hogy szilárd szervezet szükséges összefogásukra, különben kész az anarchia. És mégis ezeket a szomorú közhelyeket verkliző, minden többékevésbébbé visszatetsző cselekvést emberinek minősítő, realista sanzonokkal töltekező emberek azok, akik sőtétnek tartják és elítélik az egzisztencializmust, úgy, hogy valósággal arra gondolok, hogy nem is annyira peszsimizmusunk, mint optimizmusunk fáj nekik. Vajjon az általam fejtegetésre kifűzött doktrinában nem az-e éppen a félelmetes, hogy választási lehetőséget biztosít az embernek? Ha meg

akarjuk tudni, újra meg kell vizsgálnunk a kérdést szigorú filozófiai alapokon. Mit nevezünk egzisztencializmusnak?

Sokan használják ezt a szót, de a legtöbbben zavarban volnának, ha meg kellene mondaniok, milyen alapon, mert mióta divatba jött, szívesen mondják zenészre is, vagy festőre is. A CLARTÉS egyik cikkírójának aláírása: az EXISZTENCIALISTA és alapjában véve a szó jelentése annyira kibővült, hogy már szinte semmit sem jelent. Úgy látszik, a szürrealizmuséhoz hasonló avantgardista doktrina híján, a botrányra éhes és nyughatatlan emberek ehhez a filozófiához folyamodnak, amely egyébként e téren semmiképpen nem szolgálja őket; az igazság az, hogy ez a legkevésbé megbotránkoztató, a legszigorúbb tanítás, amely kizárólag szakemberek és filozófusok számára készült. Mindamellet könnyen definiálható. A dolgokat az bonyolítja, hogy két egzisztencialista iskola van: először a keresztény, akik közé Jaspers-et és Gabriel Marcellt számítom; azután az atheista egzisztencialisták, akik közé Heidegger tartozik a

A „DIVATOS”
EXISZTENCIALIZ-
MUS.

A KÉT EXISZTEN-
CIALISTA ISKOLA.

AZ EXISZTENCIA AZ ESZENCIA ELŐTT.

TECHNIKAI VILAG- SZEMLÉLET.

francia egzisztencialistákkal és magammal együtt. Közös vonásuk csupán az, hogy úgy vélik, az egzisztencia megelőzi az esszenciát, vagy másként, hogy a kiindulópont a szubjektivitás. Mit is kell érteni ez alatt? Ha valamilyen előállított tárgyat, például egy kést, vagy papírvágót veszünk szemügyre, ezt a tárgyat egy kézműves készítette, akit valamilyen fogalom vezetett; a papírvágó fogalmához és azonkívül egy előzetes készítési technikához igazodott, amely nem más, mint valamiféle utasítás. Így, tehát a papírvágó egyszerismind egy bizonyos módon készült tárgy, amelynek ugyanakkor meghatározott haszna van és elképzelhetetlen, hogy valaki papírvágóként gyártson, anélkül, hogy tudná mire lesz az jó! Azt mondjuk tehát, hogy a papírvágót illetően az esszencia — azaz az előállítást és meghatározást lehetővé tevő utasítások és tulajdonságok együttese — megelőzi az egzisztenciát és ily módon az előttem fekvő papírvágó vagy könyv jelenléte determinált. Egy technikai világszemlélettel van tehát így dolgunk, amely szerint elmondhatjuk,

hogy az előállítás megelőzi az egzisztenciát.

Mikor teremtő Istent képzelünk, többnyire felsőbbrendű kézművessel azonosítjuk és bármely tanra gondolunk is, legyen az mondjuk Descartesé, vagy Leibnizé, mindig elfogadjuk, hogy az akarat többé-kevésbé az értelmet követi, vagy legalábbis kíséri és hogy mikor Isten teremt, pontosan tudja, mit teremt. Így az Isten lelkében élő ember fogalmát az iparos lelkében meglévő papírvágó-fogalomhoz lehet hasonlítani és az Isten az embert egy elképzelés és különféle eljárások szerint hozza létre, pontosan úgy, ahogy a kézműves meghatározás és technika alapján gyártja a papírvágót. Így az egyéni ember egy bizonyos fogalmat valósít meg, amely benne van az Isten értelmében. A 18. század atheista filozófiájában az Isten fogalmát kiküszöbölik, de ugyanakkor megtartják azt a gondolatot, hogy az esszencia megelőzi az egzisztenciát. Ezt az eszmét majdnem mindenütt megtaláljuk: Diderot-nál, Voltaire-nél, sőt Kant-nál is. Az ember emberi természettel rendelkezik: ez az emberi természet,

AZ EMBER ÉS AZ ISTEN A XVII. SZ. FILOZÓFUSAINÁL.

AZ EMBERI TER- MÉSZET A XVIII. SZ. FILOZÓFIAJÁBAN.

AZ ATHEISTA EXISZTENCIALIZ- MUS.

AZ EXISZTENCIALISTA EMBERSZEMLELET.

36

amely az ember-fogalom, minden embernél feltehető, ami azt jelenti, hogy minden ember sajátos példája egy egyetemes fogalomnak, az ember fogalmának. Kantnál ebből az egyetemességből az következik, hogy az erdei ember, a természeti ember éppúgy, mint a városi polgár ugyanazon meghatározás alá esik és ugyanolyanok az alaptulajdonságaik. Így tehát az ember esszenciája itt is megelőzi azt a történeti egzisztenciát, amellyel a természetben találkozunk.

Összefüggőbb ennél az általam képviselt atheista egzisztencializmus. Azt vallja, ha nincs is Isten, legalább van egy lény, akinél az egzisztencia megelőzi az esszenciát, egy lény, aki van, mielőtt bármily fogalom definiálhatná létezését és hogy ez a lény az ember, vagy amint Heidegger mondja, az emberi realitás. Mit jelent itt, hogy az egzisztencia megelőzi az esszenciát? Azt, hogy az ember először létezik, önmagára talál, feltűnik a világban és csak azután definiálja önmagát. Az egzisztencialista szemlélet szerinti ember kezdetben semmi: ez az oka, hogy nem definiálható. Csak később válik

azzá és olyan lesz, amilyenné önmagát alakítja. Így tehát nincsen emberi természet, minthogy nincs Isten annak elképzelésére. Csak az ember van és nem csupán úgy, ahogy önmagát elképzeleli, hanem amilyennek akarja és ahogy az egzisztencia utáni törekvés szerint akarja önmagát; az ember semmi más, mint amivé önmagát teszi. Ez az egzisztencializmus első alapelve. Ezt szubjektivitásnak is nevezik és e címen ítélnék is el miatta bennünket. Ám mi egyebet mondunk mi ezzel, mint hogy az emberben nagyobb méltóság van, mint a kőben, vagy az asztalban? Mert azt mondjuk, hogy az ember először létezik, azaz, hogy az ember először az a valami, ami a jövő felé veti magát és ami tudatában van az önmaga jövőbe vetítésének. Az ember először a terv, mely szubjektíve megéli önmagát; terv és nem moha, rothadás, vagy kelvirág; semmi nem létezik e terv előtt; a mennyországban sincsen semmi és az ember először azzá lesz, amivé kitervelte. Nem azzá, ami akar lenni. Mert akaratlanul tudatos elhatározást értünk, amely legtöbbünkönél csak később követi azt,

AZ EMBER AZ,
AMIVÉ ÖNMAGÁT
TESZI.

A TERV.

37

A TELJES EMBERI FELELŐSSÉG.

amivé magunk tettük önmagunkat. Akarhatok párttag lenni, könyvet írni, megházasodni; mindebben csak egy olyan választás nyilatkozik meg, amely eredetibb, spontánabb, mint amit akaratnak neveznek. De ha az egzisztencia valóban megelőzi az esszenciát, felelősek vagyunk azért, amik vagyunk. Tehát az egzisztencializmus első ténykedése az, hogy az embert birtokába helyezi annak, ami és hogy reáhárítja létének teljes felelősségét. És azzal, hogy az ember felelős önmagáért, nem azt akarjuk mondani, hogy szorosan vett egyéniségéért felelős, hanem, hogy felelős minden emberért. A szubjektívizmus kifejezésnek két értelme van és ellenfeleink ki is használják ezt a kétértelműséget. A szubjektívizmus egyfelől azt jelenti, hogy az egyén önmagát választja, másfelől, hogy az ember képtelen túllépni az emberi szubjektivitást. Ez a második jelentés az egzisztencializmus igazi értelme. Mikor azt mondjuk, hogy az ember önmagát választja, arra gondolunk, hogy mindegyikünk önmagát választja, de ezzel együtt arra is, hogy önmagával együtt választja egyúttal az összes

A VÁLASZTÁS.

többi embereket is. És valóban, semmit sem tehetünk anélkül, hogy az általunk megvalósítandó ember kialakításán munkálkodva egyúttal meg ne valósítanók az embernek egy olyan képét, amilyennek szerintünk lennie kell. Az ilyen-, vagy amolyan-lét választásával egyszersmind azt is megerősítjük, hogy választásunknak értéke van, mert a rosszat nem választhatjuk soha; mi mindig csak a jót választjuk és semmi sem lehet számunkra jó, anélkül, hogy ne volna mindenkinek az. De ha másrészt az egzisztencia megelőzi az esszenciát és ha létezni is akarunk ugyanakkor, mikor képünk kialakításán dolgozunk, ez a kép mindenkire nézve és egész korunkra nézve érvényes lesz. Így felelősségünk jóval nagyobb, mint gondolnánk, mert az egész emberiséget elkötelezi. Ha munkás vagyok és választásom inkább keresztény szakszervezetre esik, mint a kommunista pártra, ha ezzel a csatlakozással azt akarom kifejezni, hogy alapjában véve a megadás az emberhez illő megoldás, hogy az ember országa nem e világból való, akkor nem csak az én egyéni esetemet kötelezem

AZ EMBER AZ
ÖSSZES EMBEREK
MEGVALASZTÁ-
SÁBAN VÁLASZTJA
MEG ÖNMAGÁT.

AZ EGYÉNI CSE- LEKVÉS AZ EGÉSZ EMBERISÉGET ELKÖTELEZI.

el: a megadást mindenkiért vállalom, tehát ténykedésem az egész emberiséget elkötelezi. És ha egyénibb esetet véve, meg akarok házasodni, gyermekeket nevelni, még ha házasságomat csupán anyagi helyzetem, szenvedélyem, érzéki vágyam hozza is létre, ezzel nem csupán a magam nevében, hanem az egész emberiség nevében a monogámia mellett foglalok állást. Tehát felelős vagyok magamért és mindenkiért és egy képet alkotok arról az emberről, akit választottam; és önmagamot választva az embert választom.

Igy lehetőség nyílik annak megértésére, mit jelentenek az oly, kissé fellelengős szavak, mint rettegés, elhagyatottság, kétségbeesés. Mint látni fogják, ez igen egyszerű. Először is, mit jelent a rettegés? Az egzisztencialista szívesen mondja, hogy az ember csupa rettegés. Ez a következőt jelenti: Az ember, aki elkötelezi magát és tudatában van annak, hogy nem csupán olyan lény, amilyennek választotta magát, hanem egyúttal törvényhozó is, aki önmagával együtt az egész emberiséget is választja, nem

A RETTEGÉS.

menekülhet teljes és mélységes felelősségének érzetétől. Természetesen igen sok ember nem érez rettegést: de állítjuk, hogy ezek leplezik rettegésüket és menekülnek előle; természetesen sokan azt hiszik, hogy cselekvéseik csak saját nevükben történnek és arra a kérdésre: mi lenne, ha mindenki így tenné? vállat vonva azzal felelnek: nem mindenki tesz így. De igazság szerint mindig fel kell tennünk magunkban a kérdést: mi lenne, ha mindenki így cselekedne? — és ettől a nyugtalanító gondolattól nem lehet bizonyos rosszhiszeműség nélkül megszabadulni. Aki hazugságát azzal mentegeti: nem mindenki tesz így, az nincs jóban a lelkiismeretével, mert a hazudozás egyetemes értékkel ruházza fel a hazugságot. Az elleplezett rettegés pedig utat tör magának. Ezt a rettegést nevezte Kierkegaard Ábrahám rettegésnek. Ismerik a történetet: Egy angyal megparancsolja Ábrahámnak, hogy áldozza fel fiát; minden rendben van, ha valóban angyal volt az, aki eljött és kijelentette: te Ábrahám vagy és fel fogod áldozni a fiad. De előbb mindenki felvetheti a

RETTEGÉS ÉS ROSSZ- HISZEMŰSÉG.

KIERKEGAARD ÉS A RETTEGÉS.

ÁBRAHÁM ÉS AZ ANGYAL.

kérdést: csakugyan angyal-e ez és csakugyan Ábrahám vagyok-e én? Mi a bizonyíték? Volt egy örült nő, aki hallucinált: Telefonon parancsokat adott neki. Az orvos megkérdezte: „De hát ki beszél Önnel?” „Azt mondja, hogy ő az Isten”, volt a felelet. És csakugyan, mi volt a bizonyíték, hogy az Isten? Ha angyal érkezik hozzám, mi bizonyítja, hogy angyal? És ha hangokat hallok, mi bizonyítja, hogy az égből jönnek és nem a pokolból, vagy a tudatalattiból, esetleg egy beteges állapotból? Ki bizonyítja be, hogy nekem szólnak? Ki bizonyítja, hogy én vagyok az igazi kiválasztott arra, hogy az én emberszemléletemet és választásomat írjam elő az emberiségnek? Sohasem fogok meggyőző jelre, vagy bizonyítékra találni. Ha hang szól hozzám, mindig én döntöm el, hogy a hang az angyalé; ha egy tettet jónak találok, saját választásom alapján mondom, hogy a tett inkább jó, mint gonosz. Semmi nem választ ki arra, hogy Ábrahám legyek és mégis percenként kénytelen vagyok cselekvéssel példát mutatni. Minden úgy

történik, mintha minden ember esetében az egész emberiség az ő cselekvését figyelné és ahhoz akarna igazodni. És minden ember elmondhatja magában: csakugyan nekem van-e jogom úgy cselekedni, hogy az emberiség az én tetteimhez igazodjon? És ha nem mondja, akkor leplezi rettegését. Ez a rettegés nem olyan, amely kvietizmushoz, tétlenséghez vezetne. Egyszerű rettegésről van szó, amelyet mindenki ismer, akit már terhelt felelősség. Mikor például egy katonai parancsnok magára veszi egy támadás felelősségét és a halálba küld egy bizonyos számú embert, ő választja ki, hogy ezt tegye és alapján véve ő egyedül választ. Vannak kétségkívül felsőbb helyről jövő parancsok, de ezek túl általánosak és az ő értelmezésére van szükség, amelytől tíz, tizennégy, vagy húsz ember élete függ. Míg megteszi elhatározását, lehetetlen, hogy ne érezne rettegést. Ezt minden vezető helyen álló ember ismeri. Ez nem tartja őket vissza a cselekvéstől; ellenkezőleg: ez maga cselekvésük előfeltétele, mert ez feltételezi, hogy több

**A RETTEGÉS
NEM VEZET
TÉTLENSÉGHEZ.**

RETTEGÉS ÉS FELELŐSSÉG.

lehetőséggel számolnak, s mikor kiválasztanak egyet, tisztában vannak vele, hogy csak azért van értéke, mert a választás rá esett. És látni fogjuk, hogy ez a fajta rettegés, amelyet az egzisztencializmus ír le, azonfelül még az általa elkötelezett emberekkel szemben fennálló közvetlen felelősségben is leli magyarázatát. Nem függönyként választ el bennünket a cselekvéstől, hanem maga is a cselekvéshez tartozik.

És mikor Heidegger kedvenc kifejezését, az elhagyatottságot említjük, csupán azt akarjuk mondani, hogy nincs Isten s hogy ebből teljességgel le kell vonni a következtetéseket. Az egzisztencialista nagyon ellene van egyfajta laikus erkölcsiségnek, amely a lehető legkisebb költséggel igyekszik kiküszöbölni az Istent. Mikor 1880 körül francia professzorok megpróbálták laikus erkölcsöt gyártani, körülbelül ezt mondták: Isten haszontalan és költséges hipotézis, ámde az erkölcs, a társadalom, a civilizált világ érdekében szükséges, hogy bizonyos értékeket komolyan vegyünk és a priori létezőknek tartsunk; a priori köte-

LAIKUS ERKÖLCSISÉG.

lező kell, hogy legyen a becsületesség, az igazmondás, a feleség megverésének mellőzése, a gyermeknevelés stb. stb... egy kis művet alkotunk tehát, amely lehetővé teszi majd annak megmutatását, hogy ezek az értékek csakugyan megvannak, felírva a mennyországban, bár egyébként Isten nem létezik. Másszóval, és azt hiszem, ez a tendencia van meg mindabban, amit Franciaországban radikalizmusnak neveznek, semmi nem változik, ha nincs is Isten; nyugodtan megmaradnak a régi normák, mint becsületesség, haladás, humanizmus és Isten elavult hipotézis lesz, amely nyugodtan és önmagától pusztul el. Ezzel szemben az egzisztencialista úgy véli, nagyon kínos, hogy Isten nem létezik, mert vele együtt megszűnik minden lehetőség, hogy érzékfölötti régiókban találjunk értékeket; nem létezhetik a priori jó, minthogy elgondolására nincsen végtelen és tökéletes tudat, nincsen sehol megírva, hogy a jó létezik, hogy becsületességnek kell lenni, hogy nem kell hazudni, mivel olyan síkon mozgunk, ahol semmi sincs, csupán emberek. Dosztojev-

A RADIKALIZMUS.

DOSZTOJEVSZKIJ ÉS AZ EXISZTEN- CIALIZMUS.

AZ EMBER: SZABADSÁG.

szkij írta: „Ha Isten nem létezne, minden szabad volna“. Ez az egzisztencializmus kiindulópontja. Valóban, minden meg van engedve, ha Isten nem létezik, ebből következik az ember elhagyatottsága, mert nincsen lehetősége megkapaszkodni sem önmagában, sem önmagán kívül. Először nincs számára bocsánat. Ha az egzisztencia valóban megelőzi az esszenciát, soha sem alkalmazhatjuk magyarázatképpen a megadott és kötött emberi természetet; más szóval megszűnik a determinizmus: az ember szabad, az ember a szabadság. Ha másfelől Isten nem létezik, nem lesznek előttünk magatartásunkat szentesítő értékek és előírások. Így hát az értékek fényes birodalmában sem előttünk, sem mögöttünk nincs számunkra sem mentesség, sem igazolás. Egyedül vagyunk, könnyörtelenül. Ezt fogom azzal kifejezni, hogy az ember szabadságra ítéltetett. Ítéletről beszélek, mert nem ő teremtette önmagát, de máskülönben mégis szabad; mert kítaszítva a világba, minden tetteért felelős. Az egzisztencialista nem hisz a szenvedély hatalmában. Soha nem gondol arra,

hogy egy szép szenvedély olyan, mint a pusztító ár, mely végzetesen bizonyos cselekvések felé sodorja az embert és ezzel mentségére szolgál. Úgy gondolja, hogy az ember felelős szenvedélyéért. Az egzisztencialista arra sem fog gondolni, hogy az ember segítő kezet találhat a földön egy adott jelben, amely útbaigazítja, mert arra gondol, hogy az ember önmaga betűzi ki a jelt, úgy, ahogy neki tetszik. Azt gondolja tehát, hogy az ember, minden támasz és segítség nélkül kénytelen percenként kigondolni az embert. Ponge mondja egyik igen szép cikkében: „Az ember jövője az ember.“ Ez tökéletesen igaz. De ha ezen azt értenők, hogy ez a jövő meg van írva az égben, hogy Isten látja, akkor tévednénk, mert az még csak nem is lenne jövő. Ha pedig úgy értelmezzük, hogy bárki legyen is az illető ember, egy jövő megteremtéséről van szó, a rá váró szűz jövőről, akkor helyes a kifejezés. De akkor az ember elhagyatott. Példaként, hogy jobban lehetővé tegyem az elhagyatottság megértését, egyik tanítványom esetét fogom előadni, aki a következő hely-

AZ EMBER KIGON- DOLJA AZ EMBERT.

AZ ELHAGYATOTT- SÁG.

PÉLDA.

zetben keresett fel: apja összeveszett az anyjával és máskülönben is a németekkel való együttműködés felé hajlott, bátyját megölték az 1940-es ofenzívában és ez a kissé primitív, de nemes érzületű fiatalember bosszút akart állni érte. Anyja egyedül élt vele; férje árulása és idősebb fiának halála teljesen összetörte és csak kisebbik fiában talált vigasztalást. Ez a fiatalember ebben a pillanatban választhatott a között, hogy Angliába megy és beáll a Szabad Francia Hadseregbe — azaz elhagyja anyját —, vagy hogy anyjával marad és őt támogatja. Tisztában volt azzal, hogy az asszony csak érte él és hogy távolléte — esetleg halála — a kétségbeesésbe taszítaná. Azzal is tisztában volt, hogy valójában minden anyjáért végzett ténykedése gyümölcsöző, amennyiben életének fenntartására szolgál, míg mindaz, amit útja a harc érdekében tesz, kétes kimenetelű, terméketlen, haszontalan lehet: például Angliába indulva meghatározatlan időre fogságba kerülhet valahol Spanyolországban, amerre útja visz; lehet hogy megérkezik Angliába, vagy Al-

gírba, ahol bedughatják egy irodába firkásznak. Ezek szerint két igen eltérő cselekvéstípus állott előtte: az egyik konkrét és azonnali, de csak egy egyénre irányzott; a másik, amely egy összehasonlíthatatlanul tágabb összegré, egy nemzeti kollektívumra vonatkozott, de amely éppen ezért bizonytalanabb volt és amely útközben félbe is szakadhatott. És ugyanakkor két-fajta erkölcs között habozott. Egyfelől az egyéni rokonszenv és áldozatkészség; másfelől egy tágabb morál, amelynek eredményessége azonban már kétségesebb. Választani kellett a kettő közül. Ki segíthetett a választásban? A keresztény tanítás? Nem. A keresztény tanítás azt mondja: legyetek irgalmasok, szeressétek felebarátaitokat, hozzátok áldozatot másokért, válasszátok a meredek utat, stb., stb.... De melyik a meredek út? Az anyát, vagy a bajtársat kell-e testvérünként szeretni? Minek nagyobb a haszna, ha vaktában egy együttesben harcolunk, vagy ha teljes meghatározottsággal egy meghatározott lényt segítünk? Ki tud erről A PRIORI dönteni? Senki. Egy írott erkölcs sem

A KÉT MORÁL.

tudja megmondani. A Kanti erkölcs azt mondja: sohasem eszköznek, mindég célnak tekintsd a többieket. Nagyon helyes; ha az anyám mellett maradok, célnak és nem eszköznek tekintem, de épp emiatt az a veszély fenyeget, hogy eszköznek fogom tekinteni azokat, akik harcolnak körülöttem és viszont, ha a harcosokhoz csatlakozom: őket tekintem célnak, emiatt anyám forog abban a veszélyben, hogy eszköznek tekintsem.

ÉRTÉK ÉS ÉRZELEM.

Ha az értékek határozatlanok és ha mindig túl tágasak az általunk vizsgált precíz és konkrét esethez képest, végül is csak ösztöneinkre hagyatkozhatunk. Ez a fiú is ezt próbálta tenni és amikor találkoztam vele, ezt mondta: tulajdonképpen egyedül az érzelem számít; azt kellene választanom, ami valójában egy meghatározott irányba vezet. Ha úgy érzem, hogy eléggé szeretem anyámat ahhoz, hogy feláldozzak érte minden egyebet — bosszúszomjamat, tett- és kalandvágyamat — akkor mellette maradok. Ha ellenben úgy érzem, hogy anyám iránti szeretetem nem elég erős, akkor elutazom. De hogy lehet egy érzelem értékét

meghatározni? Mi adta meg az anyá iránti érzelem értékét? Éppen az, hogy miatta ittmaradt. Kijelenthetem, hogy eléggé szeretem valamelyik barátomat ahhoz, hogy feláldozzak érte bizonyos összeget; de ezt csak akkor mondhatom, ha meg is tettem. Kijelenthetem: eléggé szeretem anyámat ahhoz, hogy mellette maradjak, akkor, ha mellette maradtam. Ennek a vonzalomnak az értékét csak akkor tudom meghatározni, ha valamit tettem, ami azt szentesíti és definiálja. Ám, mint-hogy e vonzalomban keresem tettem igazolását, azt veszem észre, hogy circulus vitiosusba jutottam.

Másfelől Gide jegyezte meg igen helyesen, hogy a megjátszott érzelmet csaknem lehetetlen megkülönböztetni az átélt érzelmtől: körülbelül mindegy, ha úgy döntök, hogy szeretem az anyámat, mikor mellette maradok, vagy eljátszom egy komédiát, és ennek következtében maradok az anyám mellett. Másszóval az érzelem cselekedeteinken épül fel; nem kérhetek tehát tőle útmutatást, hogy hozzáigazodjam. Ez azt jelenti, hogy sem magamban nem kereshetem a cselekvésre

A CSELEKVÉSEN ALAPULÓ ÉRZELEM.

VALASZTAS ÉS ELKÖTELEZETTSÉG.

NINCS ÁLTALANOS JELLEGŰ MORÁL

ösztönző autentikus állapotot, sem a moráltól nem kérhetek fogalmakat, melyek lehetőséget adnak a cselekvésre. De reméljük — fogják mondani — hogy legalább valamilyen professzorhoz fordult tanácsért. De ha például paptól kér az ember tanácsot és ezt meg ezt a papot választja, már kezdetben többé-kevésbé tudja, mit fog tanácsolni. Vagy másképen: ha tanácsadót választunk, azzal is magunkat kötelezzük el. Ezt bizonyítja, hogy ha valaki keresztény, azt fogja javasolni, forduljon egy paphoz tanácsért. De a papok között vannak németbarátok, attentisták és ellenállók. Melyiket kell választani? És ha a fiatalember ellenálló, vagy németbarát papot választ, ezzel már határozott a felől is, miféle tanáccsal fogják ellátni. Így tehát, mikor eljött hozzám, már tudta, mit fogok felelni és én csak egy feleletet adhattam: ön szabad, válasszon, azaz gondolja ki a jövőt. Semilyen általános jellegű morálból nem kaphat választ arra, mi a teendője; nincsenek adott jelek a világon. A katolikusok azt felelik, hogy vannak. Tegyük fel, hogy igen; akkor is én vagyok minden-

esetre aki megválasztom az értelmüket. Fogságom alatt megismertem egy eléggé figyelemreméltó férfit, aki jezsuita volt és aki a következőképen lépett be a rendbe: néhány fájdalmas kudarcban volt része; még gyermek volt, mikor apja meghalt és nagy szegénységben hagyta őt; ezután ösztöndíjas lett egy papi intézetben, ahol folyton éreztették vele, hogy csak kegyelemből tűrik el; később nem tudott megszerezni bizonyos, gyermekszemmel igen fontos elismerő dícséretet; aztán, tizennyolcéves kora körül kudarcot vallott egy érzelmes kalandban; végül, huszonkétéves korában nem sikerült felvétele a katonaiskolába, ami önmagábanvéve gyerekes dolog, de ebből lett az a vízcsepp, amelytől betelt a pohár. Ez a fiatalember tehát azt gondolhatta, hogy minden téren kudarcot vallott; ez volt a jel, de minek a jele? Az elkeseredésbe, vagy a kétségbeesésbe menekülhetett. De önmaga számára igen ügyesen úgy ítélte, hogy a jel szerint ő nem világi diadalokra született és hogy kizárólag a vallás, a szent élet és a hit győzelmei lesznek számára hozzá-

PÉLDA.

férhetők. Ezért mindebben Isten szavát látta és belépett a rendbe. Ki előtt nem világos, hogy a jel értelmét egyedül ő döntötte el? E sorozatos kudarcból más következtetést is lehetett volna levonni: például, hogy jobban teszi, ha elmegy ácsnak, vagy forradalmár lesz belőle. Tehát az értelmezés felelőssége teljes súlyával őrá nehezedik. Az elhagyatottság hozza magával, hogy lényünket mi magunk választjuk ki. Az elhagyatottság jár együtt a szorongással.

A KÉTSÉGBEESÉS.

Ami a kétségbeesést illeti, ennek a kifejezésnek az értelme rendkívül egyszerű. Azt akarja jelenteni, hogy csupán az akaratunktól függő dolgokra számíthatunk, vagy a cselekvésünket lehetővé tevő valószínűségek együttesére. Ha akarunk valamit, mindig valószínűségi elemekkel számolunk. Számíthatok egyik barátom megérkezésére, aki vasúton, vagy villamoson utazik; ez feltételezi, hogy a vonat a megadott időben beérkezik, vagy hogy a villamos nem fog kisiklani. A lehetőségek keretein belül maradok, de szigorúan csak addig számolhatok velük, ameddig cselekvésünk magába

A LEHETŐSÉGEK.

foglalja a lehetőségek együttesét. Mihelyt az általam tekintetbe vett lehetőségek nem szigorúan részesek cselekvésemben, nem szabad törődnöm velük, mert nincs Isten és eltökélés, amely a világot és lehetőségeit akaratomhoz tudná igazítani. Mikor Descartes arról beszélt, hogy „inkább önmagunkat győzzük le, mint a világot”, tulajdonképpen ugyanezt akarta leírni: a remény nélküli cselekvést. A marxisták, akikkel erről beszéltem, azt felelik: tevékenységében, amelynek természetes véget fog vetni a halál, számíthat a többiek támogatására. Ezek szerint számításba kell venni azt, amit majd a többiek tesznek máshol, Kínában, vagy Oroszországban, hogy segítsenek és egyúttal arra is, amit majd később tesznek, ha meghalt, hogy ők vegyék át a cselekvést és beteljesülése, a forradalom felé vezessék. Sőt, kötelessége minderre számítani, különben immorálissá válik. Először is azt felelem, hogy mindig számítani fogok a küzdő bajtársakra addig a pontig, ameddig ezek velem együtt részesei egy megadott és közös küzdelemnek, egy általam ismert és többé-

KÉTSÉGBEESÉS ÉS CSELEKVÉS.

NINCS EMBERI TERMÉSZET.

AZ ELKÖTELEZETTSÉG.

56

kevésbé ellenőrizhető párt, vagy csoport egységének, amelyben én is harcolok és amelynek minden percben ismerem az irányzatát. Ha e pillanatban számítok a párt egységére és akaratára, ez ugyanolyan, mintha arra számítanék, hogy a villamos pontos időben megérkezik, vagy hogy a vonat nem fog kisiklani. De tisztán az emberi jószág, vagy a társadalom java iránt való emberi érdeklődés alapján nem számíthatok olyanokra, akiket nem ismerek, tekintve, hogy az ember szabad és hogy nem vehetem alapul az emberi természetet, amely nem létezik. Nem tudom, mi lesz az orosz forradalommal; csodálhatom és mintaszerűnek tarthatom, amennyiben ma azt bizonyítja, hogy a proletariátus olyan szerepet játszik Oroszországban, mint a világon másutt sehol. De azt nem állíthatom, hogy ez szükségképpen a proletariátus győzelméhez vezetne; arra kell szorítkoznom, amit látok; nem bízhatok abban, hogy küzdő bajtársaim halálom után átveszik munkámat és azt végső tökélyre fejlesztik, mert ezek az emberek szabadok és holnap szabadon fognak

dönteni arról, hogy mi legyen az ember; holnap, a halálom után, lehetnek emberek, akik a fasizmus megvalósítása mellett döntenek és a többiekben lehet annyi gyávaság és gyámoltalanság, hogy ezt megengedik; e percben a fasizmus lesz az emberi igazság és akkor úgy kell nekünk; valójában a dolgok azzá lesznek, amivé az ember akarja. Azt jelentse-e ez, hogy át kell magam adnom a kvietizmusnak? Nem. Először is el kell magam köteleznem, s azután dolgozhatom úgy, ahogy a régi mondás tartja: „Ahhoz, hogy munkához lássak, nem szükséges remény.” Ezzel nem azt mondom, hogy egy pártba sem kell belépnem, hanem, hogy nem lesznek illuzióim és megteszem, ami tőlem telik. Feltehetem például a kérdést: elérkezik-e valaha a kollektívizmus, mint olyan? Erről semmit sem tudok, csak azt tudom, hogy lehetőségeimhez képest mindent megteszek, ami előmozdítja elérését; ezen felül semmi másra nem számíthatok. A kvietizmus azok magatartása, akiknek ez a jelszavuk: mások megtehetik azt, amit én nem tudok. Az általam ismertetett tanítás a kvietizmus

TORTÉNELEM ÉS EMBERI VÁLASZTÁS.

AZ EXISZTENCIA- LIZMUS A KVIETIZMUS ELLENLABASA.

57

teljes ellentéte, minthogy azt vallja, hogy csak a cselekvésben van realitás; sőt ezen is túl még hozzáteszi: az ember és terve azonosak, és az ember csak annyiban él, amennyiben megvalósítja önmagát, tehát semmi más, mint cselekvéseinek együttese, semmi más, mint az élete. Ezek alapján megérthetjük, miért kelt rémületet doktrinánk bizonyos emberekben. Ezek ugyanis gyakran csak egyféleképpen tudják elviselni nyomorúságukat, mégpedig, ha azt képzelik: a körülmények ellenem dolgoztak, sokkal többet érek, mint ami vagyok; igaz ugyan, hogy nagy szerelemben, vagy mély barátságban sohase volt részem, de csak azért, mert nem találkoztam olyan férfival, vagy nővel, aki méltó lett volna rá; nem írtam jó könyveket, de csak azért, mert nem volt rá időm; nem voltak gyermekeim, akikért áldozatot hozhattam volna, de nem találtam meg azt a férfit, akivel összefűzhettem volna az életem. Így maradt meg bennem felhasználatlanul, teljesen életképes állapotban sok-sok hajlam, készség és lehetőség, amelyek olyan értékkel ruháznak fel, amit nem tesz

A ROSSZ-
HISZEMŰSÉG.

lehetővé ténykedéseim egyszerű sorozata. Ám az egzisztencialista szemében valóban csak az a szerelem létezik, amely megalkotta magát; csak olyan szerelmi lehetőség, amely szerelemben nyilatkozik meg; csak olyan zseni, mely műalkotásokban fejeződik ki: Proust zsenialitása nem más, mint összes művei; Racine zsenije tragédiáinak sorával egyenlő és rajta kívül nincsen semmi más; miért tartanók lehetők, hogy Racine még egy tragédiát is írhatott volna, mikor nem írt? Az ember nekivág az életének, kirajzolja arculatát és ezen az arcon kívül nincsen semmi. Persze, hogy ez a gondolat rosszul esik azoknak, akiknek nem sikerült az életük. De másfelől megérteti az emberekkel, hogy csak a valóság számít, hogy csupán az álmok, a várakozás, a remény alapján az embert csak csalódott ábrándnak, elvetélt reménynek, hasztalan várakozásnak lehet tekinteni; azaz, hogy ezek alapján csak negatívum lehet őt meghatározni, pozitívum nem; de ha azt mondjuk: „nem vagy más, mint az életed”, ebből mégsem következik, hogy a művészt csupán alkotásaiból

AZ EMBER AZ,
AMIT CSELEKSZIK.

AZ EMBER NEM
EGYÉB, MINT
SAJÁT ÉLETE.

PESSZIMIZMUS VAGY OPTIMISTA KEMÉNYSÉG.

fogjuk megítélni; ezenkívül pontos ké-
pének megalkotásához még ezer más
dolog is hozzátartozik. A mi álláspon-
tunk az, hogy az ember csupán a
ténykedések egy sorozata, hogy ő a
ténykedéseket alkotó viszonyok sum-
mája, szervezettsége és együttese.

Ilyenformán tulajdonképpen nem is
pesszimizmusunk, hanem egy bizonyos
optimista keménység miatt kapunk bí-
rálatot. Ha az emberek kifogásolják
regényeinket, melyekben gerinctelen,
gyenge, gyáva és sokszor egyenesen
gonosz lényeket írunk le, ezt nem csu-
pán azért teszik, mert ezek a regény-
alakok gerinctelenek, gyengék és gyá-
vák, vagy gonoszok, mert ha, mint
Zola, mi is azt mondanók, hogy az
átöröklés, a környezet és a társada-
lom, organikus, vagy lélektani deter-
minizmus miatt ilyenek, akkor az em-
berek megnyugodva jelentenék ki:
nem tehetünk róla, csakugyan ilyenek
vagyunk; de ha az egzisztencialista
gyáva embert ír le, azt állítja, hogy
az felelős gyávaságáért. Nem azért
olyan, mert a szíve, tüdeje, vagy az
agyveleje gyáva, nem azért, mert
fiziológiai organizmusa ezt hozza

magával, hanem mert tetteivel gyáva-
nak alkotta meg magát. Nincsen
gyáva lelkialkat; ideges alkatú embe-
rek vannak, lassúvérűek, amint az egy-
szerű nép mondja, vagy vannak gaz-
dag lelki összetételű emberek; de
azért még senkisé is lesz gyáva, mert
a vére kissé lassabban kering, mint-
hogy a gyávaságot a lemondás, vagy
a meghátrálás teszi; a lelkialkat nem
cselekedet; a gyáva cselekvése után
lesz azzá. Az emberek azt érzik ho-
mályosan és az kelti fel rémületüket,
hogy az általunk leírt gyáva ember
bűnös abban, hogy gyáva. Az embe-
rek azt akarják, hogy gyávának, hogy
hősnek szülessünk. A CHEMINS DE
LA LIBERTÉ elleni legfőbb kifogásuk
a következő: hogy lehet hős valakiből,
aki ennyire gerinctelen? Ez az ellen-
vetés inkább nevetséges, mert azt té-
telezi fel, hogy az emberek hősnek
születnek. Az emberek pedig alapjá-
ban véve így kívánnak gondolkozni:
ne okozzon gondot, ha gyávának szü-
lettünk, bárhogyan akarjuk is, nem
tehetünk semmit ellene, életünk végéig
gyávák maradunk; ha hősnek szület-
tünk, az se nyugtalanítson: egész éle-

AZ EMBER FELELŐSSÉGE.

AZ EXISZTENCIA- LIZMUS OPTIMISTA TANÍTÁS.

tünkben hősök leszünk, hősién eszünk s mint hősök iszunk. Az egzisztencialista azt hirdeti, hogy a gyáva önmagától az, hogy a hős önmagát teszi hőssé; a gyávának mindig lehetséges levetkőznie gyávaságát és lehet, hogy a hős sem lesz mindig hős. Egyedül számít a teljes elkötelezés, és egy különálló eset, különálló cselekvés alapján teljes elkötelezésről nem beszélhetünk. Így azt hiszem, megfélemtünk egy bizonyos számú kritikára, amellyel az egzisztencializmust megtámadták. Láthatjuk, hogy nem tekinthető kvietista filozófiának, mivel az embert a cselekvés által határozza meg, sem pesszimista emberábrázolásnak: nincs nála optimistább tanítás, mivel az ember sorsa önmagában van; de nem tekinthetjük a cselekvéstől elriasztó kísérletnek sem, mivel azt hirdeti, hogy csak a cselekvésben van remény és hogy az emberéletet csak a cselekvés teszi lehetővé. Ezen a síkon, látjuk, az egzisztencializmus morálja cselekvő és a kötelezettséget hirdeti: mindazonáltal, e néhány adat alapján azért is elítélnék bennünket, hogy az embert egyéni szubjektivitásának korlátai közé szo-

rítjuk. Ezen a ponton is teljes a félreértés. A kiindulópontunk valóban az egyén szubjektivitása, mégpedig szigorúan filozófiai alapon. Nem azért, mert burzsoák vagyunk, hanem, mert célunk az igazságra épített tanítás, nem pedig szép reményeket keltő, de reális alapokat nélkülöző szép elméletek szövevénye. A kiindulópontnál **A GONDOLKODOM, TEHÁT VAGYOK** tételén kívül más igazság nem létezhetik; ez az önmagára találó öntudat abszolút igazsága. Minden elmélet, amely az embert az önmagáralátalás pillanatán kívül vizsgálja, először is az igazságot szünteti meg, mert a karteziánus **COGITO**-n kívül minden tárgy csupán valószínű; és az igazság alapjait nélkülöző, csupán valószínűségekre épített tanok semmiválva összeomlanak; csak az igazság birtokában határozhatjuk meg, mi a valószínű. Hogy tehát legyen valami igazság, abszolút igazságra van szükség; ez pedig egyszerű, mindenkinek könnyen hozzáférhető: csak az kell, hogy az ember közvetlenül megragadja önmagát. Másodsorban egyedül ez az elmélet

A SZUBJEKTIVITAS.

A COGITO.

DESCARTESI ÉS EXISZTENCIA- LISTA SZUB- JEKTIVITAS.

ad méltóságot az embernek, egyedül ez az, amely nem tárgyként kezeli. Minden materializmusnak az az eredménye, hogy az embereket önmagukat is tárgyakként, azaz meghatározott kölcsönhatások összességének tekintik, amely semmiben sem különbözik egy asztalt, széket, vagy követ alkotó sajátságok és jelenségek szövedékétől. Mi az emberi szférát éppen az anyagi szférától különálló értékek szövedékében akarjuk megállapítani. De a szubjektivitás, amelyhez így mint igazsághoz eljutunk, nem szigorúan individuális szubjektivitás, mert kimutattuk, hogy a COGITO-ban az ember önmagán kívül embertársait is felfedezi. A GONDOLKOZOM segítségével a descartesi és kanti filozófiával ellentétben embertársaink színe előtt érjük el önmagunkat és ők épp oly biztosak számunkra, mint önmagunk. Tehát az ember, aki közvetlenül a COGITO-ban éri el önmagát, felfedezi embertársait is, mégpedig mint létezésének a feltételeit. Tisztában van vele, hogy semmi sem lehet (abban az értelemben, amely szerint azt szokták mondani, hogy valaki szellemes, go-

nosz, vagy féltékeny) kivéve, ha a többiek is elismerik ilyennek. Magamról bármiféle igazsághoz csupán embertársaimon keresztül juthatok. A többi ember nélkül épp oly kevésbé létezhetem, mint ahogy nélkülük meg sem tudhatok magamról semmit. Ilyeténképpen önmagam legbelsejének felfedezése ugyanakkor embertársaimat is felfedi, mint a velem szemben álló szabadságot, melynek csupán melletttem, vagy ellenem van akarata. Így azonnal egy olyan világot ismerünk meg, amelyet inter-szubjektivitásnak neveznek és az ember ebben a világban dönti el, mi önmaga és mik embertársai.

Ha pedig továbbá lehetetlen minden emberben megtalálni egy olyan egyetemes lényegét, amely az emberi természettel volna azonos, az emberi létmódban legalább van emberi egyetemesség. A mai gondolkodók nem véletlenül beszélnek szívesebben az ember létmódjáról, mint természetéről. Létmód alatt többé-kevésbé világosan a priori határokat összeségét értik, amelyek megrajzolják alapvető helyzetét a történelemben. A

EMBERTÁRSAINK LÉTEZÉSE.

AZ EMBERI LÉTMÓD.

TÖRTÉNELMI HELYZET ÉS EMBERI LÉTMÓD.

történelmi helyzetek változók: az ember születhetik rabszolgának pogány társadalomban, vagy feudális főúrnak, vagy proletárnak. Az, ami nem változik: annak szükségessége, hogy benne éljen a világban, a munkájában, mások környezetében és a halandóságban. A korlátok sem nem szubjektívek, sem nem objektívek, vagyis inkább szubjektív és objektív oldaluk is van. Objektívek, mert mindenütt megvannak és felismerhetők; szubjektívek, mert élmények és semmivé lesznek, ha az ember meg nem éli őket, azaz létét nem határozza meg szabadon hozzájuk viszonyítva. És bár a tervek különfélék lehetnek, egyik sem lesz számomra teljesen idegen, mert mindegyik kísérlet arra, hogy áthágjam, kitoljam, tagadjam, vagy elfogadjam ezeket a határokat. Következésképp minden tervnek, még a legegyszerűbbnek is, egyetemes értéke van. Az európai ember mindenki tervét, még a kínaiét, indiánét, vagy négerét is megértheti. Ez azt jelenti, hogy az 1945-ös európai egy általa felmért helyzetből ugyanúgy vetheti magát saját határai felé, mint ahogy újramezhető önmagá-

AZ EGYÉNI TERV EGYETEMESSÉGE.

ban a kínai, indián, vagy afrikai tervét. Minden tervnek megvan az egyetemessége, amennyiben minden ember képes minden tervet megérteni. Ez egyáltalában nem azt jelenti, hogy ez a terv egyszer s mindenkorra meghatározza az embert, hanem, hogy máskor is újra fellelhető. Mindig meg van a módja, ahogyan egy gyermeket, hülyét, bennszülöttet, vagy idegent meg lehet érteni, feltéve, ha meg van a kellő tájékozottság. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy az emberben meg van az egyetemesség, amely azonban nem meghatározott, hanem úgy kell folytonosan kialakítani. Az egyetemességet alakítom ki, mikor megválasztom magam; akkor is ezt teszem, mikor bármely korhoz tartozó más ember tervét megértem. A választásnak ez az abszolút jellege nem szünteti meg minden egyes korszak relativitását. Az egzisztencializmus szíve, hogy bemutassa, hogyan kapcsolódik össze a szabad elkötelezés abszolút jellege, amellyel minden egyes ember egyben a humánus egy bizonyos típusát is kialakítva, megalakítja önmagát (és ez az elkötelezés

AZ EMBERI EGYETEMESSÉG.

AZ ELKÖTELEZÉS.

bármely korszakban, bárki számára megérthető, és a kulturális együttes relatív jellege, amely az ilyen választásból keletkezhetik; itt ki kell emelni a karteziánizmus relatív voltát és egyben a karteziánus elkötelezés abszolút jellegét. Ilyen értelemben azt is mondhatjuk, ha tetszik, hogy lélegzés, evés, alvás, vagy bármi egyéb cselekvés közben mindegyikünk az abszolútumon munkálkodik. Nincs semmi különbség a szabad lét, a tervi lét, az esszenciáját megválasztó egzisztenciabeli lét és az abszolút lét között és nincs semmi különbség az időbelileg, azaz a történelemben lokalizált abszolútum léte és az egyetemesen érthető lét között.

VALASZTÁS ÉS SZUBJEKTIVITAS.

Ez azonban a szubjektivizmus vádjának megszüntetéséhez nem elég. Csakugyan, ez a vád több formát mutat. Az első a következő: ebben az esetben az ember bármit megtehet: és ezt különféle módokon közlik velünk. Először is anarchistaként kezelnek; aztán kijelentik: nem ítélnétek meg a többiekét, mert nincs ok, hogy az egyik tervet többre becsüljétek, mint a másikat; végezetül azt is mondhatják:

amit választotok, abban minden a szeszélyen múlik, egyik kezetek adja azt, amiért színészkedve nyújtjátok a másikat. E három vád nem túl komoly. Már az első sem helyes, amely szerint bármit megtehetünk. A választás lehetséges egy bizonyos értelemben, de nem lehetséges egyáltalában nem választani. Választanom mindég lehet, de látnom kell, hogy azzal is választok, ha nem választok semmit. Ez szorosán vett értelemben formalizmusnak tűnik, de nagyon lényeges, hogy az önkényes szeszélyt kiküszöböljük. Ha valóban igaz, hogy egy adott helyzetben, például abban, hogy nemi sajátosságokkal rendelkező lény vagyok, aki kapcsolatba léphet egy másnemű lényvel és utódokat képes teremteni, csakugyan állásfoglalást kell választanom és ha az én esetemet elkötelező választás felelőssége egyúttal az egész emberiséget is elkötelezi, még akkor is, ha választásomban semmiféle priori érték nem vezet, akkor ennek semmi köze sincs a szeszélyhez és ha valaki azt hiszi, hogy ebben a gide-i acte gratuit-t találja fel: az nem látja a mi tanításunk és a gide-i doktrina

AZ ADOTT HELYZET.

VALASZTÁS ÉS A GIDE-FÉLE „ACTE GRATUIT”.

közötti óriási eltéréseket. Gide nem ismer adott helyzetet: nála csupán a szeszély az úr. Nálunk viszont az ember egy megorganizált adott helyzetben mozog, melybe önmaga révén került bele; választásával az egész emberiséget elkötelezi és nincs módjában nem választani: vagy önmegettartó marad, vagy megházasodik és nem lesz gyermeke, vagy megházasodik és lesznek gyermekei; bármit tesz is azonban, nem lehetséges, hogy ne vegye magára a problémával szembeni tökéletes felelősséget. Választásában előre megalkotott értékekhez kétségkívül nem igazodik, de ezért nem lehet a szeszély elnevezéssel illetni cselekvését. Azt kell inkább mondanunk, hogy a morális választást a művészi munka megalkotásához kell hasonlítani. És itt eleve világosan ki kell jelentenünk, hogy szó sincsen esztétikai morálról, mert ellenfeleink rosszhiszeműsége odáig megy, hogy még ezt a vádat is ránkkenik. A példa, melyet felhozok, csupán hasonlat. Ennek előrebocsátása után jutott-e már eszébe valakinek egy képen dolgozó festő láttára azt kifogásolni, hogy az

MORÁL ÉS ESZTÉTIKA.

nem apriorisztikus elveket követ? Hol van megírva, milyen képet kell festenie? Magától értetődően nincsen feltétlenül megfestendő kép; a művész belefog képe megalkotásába és a megfestendő kép pontosan az lesz, amin dolgozik; nyilvánvaló, hogy nincsenek a priori esztétikai értékek, de vannak olyanok, melyek a kép összefüggéseiből fognak kiviláglani, azokból a kapcsolatokból, amelyek az alkotó akaratot és eredményt összekötik. Senki nem mondhatja meg, milyen lesz a holnap festészete; a festészetről csak a megalkotás után mondhatunk ítéletet. Milyen összefüggésben van ez a morállal? Ugyanazzal a teremtő helyzettel állunk szemben itt is. Műalkotással kapcsolatban soha nem beszélünk önkényről és szeszélyről. Ha Picasso valamely festményét említjük, soha nem mondjuk, hogy önkény és szeszély szülte; nagyon világosan áll előttünk, hogy a művész festés közben tette magát olyanná, amilyen, hogy művének teljessége életébe illeszkedik.

Ugyanez a helyzet az erkölcsiség terén. A művészetben és a morálban az

AZ EXISZTENCIALISTA ERKÖLCSISÉG.

a közös, hogy mindkét esetben teremtés van és elgondolás. Nem tudjuk a priori eldönteni, mi a teendő. Azt hiszem, ezt eléggé megvilágítottam annak a tanítványomnak a példájával, aki tanácsért folyamodott hozzám, de hiába fordult volna útmutatásért akár a kanti, akár valamely egyéb morálhoz; a saját törvényét maga volt kénytelen kigondolni. Soha nem fogjuk azt mondani, hogy ezt az embert, akár az egyéni eljárást, a konkrét szeretetet vette erkölcsi alapul és anyja mellett maradt, akár az áldozatosság alapjára helyezkedett és Angliába szökött, cselekvésében a szeszély vezette. Az ember önmagát alkotja meg, előre rendelve nem létezik, morált választva alkotja meg önmagát és a körülmények olyan nyomást gyakorolnak rá, hogy nem lehet meg anélkül, hogy morált ne választana. Mi az embert csupán egy elkötelezéshez viszonyítva tudjuk definiálni. Alaptalan állítás tehát, hogy választásunk indítéka az önkény és szeszély.

Másodsorban, mondják, nem ítélték meg a többieket. Ez részben így is van, részben pedig nem. Igaz annyi-

AZ EMBER KIVALASZTJA MORALJÁT.

A VÁLASZTÁS NEM FELELŐTLEN.

ban, hogy valahányszor az ember teljes őszinteséggel és tiszta öntudattal választ magának tervet és elkötelezést, bármilyen legyen is ez a terv máskülönben, lehetetlen annál jobbat találnia; igaz annyiban, hogy elvetjük a haladás babonáját; a haladásban benne van a jobbá-tevés; az ember pedig változatlan a folytonosan változó adott helyzet előtt és az adott helyzetben a választás folytonosan választás marad. Az erkölcsi probléma azóta sem változott, mióta például a szeptessziós háború idején, választani lehetett a rabszolgotartók és a rabszolgaság-ellenesek között és ma is ugyanaz, mikor az a kérdés, hogy az M. R. P.-re, vagy a Kommunista Pártra kell-e szavaznunk?

De ítéletet mondani mégiscsak lehet, mert amint mondtam, az ember a többiek jelenlétében választ, előttük választja meg önmagát. Először is meg lehet állapítani (és lehet, hogy ez nem értékítélet, de viszont logikailag helyes), hogy egyes választások a tévedésen, mások az igazságon nyugszanak. Meg lehet ítélni egy embert, ki-

AZ EXISZTENCIALIZMUS ÉS A HALADÁS ESZMÉJE.

AZ EMBER A TÖBBIEKHEZ VISZONYÍTVA VÁLASZTJA MEG ÖNMAGÁT.

A ROSSZ- HISZEMŰSÉG.

mondva róla, hogy rosszhiszemű. Ha az ember adott helyzetének meghatározására a teljesen szabad, kifogás és segítség nélküli választást vetjük igénybe, akkor minden ember rosszhiszemű, aki kifogásképpen szenvedélyeire hivatkozik, vagy determinizmust fabrikál. Azt az ellenvetést lehetne tenni: de mért ne választhatná ki valaki rosszhiszeműleg önmagát? Erre azzal felelek, hogy nem óhajtom magatartását erkölcsi alapon megítélni, hanem tévedésnek nyilvánítom rosszhiszeműségét. A logikai ítélet alól így sem lehet kibújni. A rosszhiszeműség nyilvánvalóan hazug, mert el-tussolja az elkötelezés tökéletesen szabad voltát. Ugyane téren azt is kimondhatom, hogy rosszhiszeműen választom azt a kijelentést, hogy bizonyos értékek léteznek az én létezésem előtt; önmagamot hazudtolom meg, ha én akarom ezeket az értékeket és egyben kijelentem, hogy ezek velem kapcsolatban törvényerővel bírnak. Ha pedig azt fogja mondani valaki: és ha önszántamból vagyok rosszhiszemű? erre azt felelem: semmi oka nincs,

hogy ne legyen, de kijelentem, hogy az és hogy csak a jóhiszemű magatartás szigorúan következetes. Sőt, mi több, erkölcsi ítéletet is hozhatok. Mikor kijelentem, hogy a szabadságnak az összes megadott körülmények között önmaga akarásán kívül más célja nem lehet, mihelyt az ember magára-hagyatottságában rájött, hogy ő az értékalkotó, attól kezdve csak egyet akarhat: ez a szabadság, minden érték alapzata. Ez nem azt jelenti, hogy elvont értékű szabadságot akar. Egyszerűen az a jelentése, hogy a jóhiszemű emberek számára a végső értelem: a szabadságra, mint olyanra törekedni. Az az ember, aki valamelyik kommunista, vagy forradalmi szakszervezethez csatlakozik, konkrét célokat követ; ezek a célok tartalmaznak ugyan egy elvont szabadság-akaratot, de ez a szabadság in concreto akarja önmagát. Mi a szabadságot a szabadságért és minden aprólékos körülményen át akarjuk. És a szabadságot akarva rájövünk, hogy az teljes mértékben embertársaink szabadságától függ és hogy az ő

A SZABADSÁG.

EMBERTARSAINK SZABADSÁGA.

A VALÓDISÁG.

szabadságuknak a mienk a feltétele. Az biztos, hogy a szabadság, mint az ember definíciója nem függ senki mástól, de mihelyt felvetődik az elkötelezés, az én szabadságommal együtt a többiek szabadságát is kell akarom, és saját szabadságomat csak a többiekével együtt tűzhetem ki célul magam elé. Ennek folytán, mihelyt a teljes valódiság alapján beláttam, hogy az emberi lényél az egzisztencia megelőzi az esszenciát, hogy az ember szabad lény, aki a legkülönbözőbb helyzetekben is csak az önmaga szabadságát akarhatja, ugyanakkor azt is beláttam, hogy csupán a mások szabadságát akarhatom. Így tehát a szabadságban magában bennelévő szabadság-akarás nevében ítélezhetem azok fölött, akik behunyják szemüket létük tökéletesen öntörvényű és szabad volta előtt. Akik mint „komoly emberek”, vagy mint determinista szószálhasogatók tagadják teljes szabadságukat, azokat gyávának nevezem; azokra pedig, akik bizonyítani próbálják, hogy létük szükségszerű, bár csupán az ember föl-

dön való föltűnésének véletlen folyamánya, nyugodtan kimondhatom: piszkos csirkefogók. Ám a gyávákat és a csibészeket csupán a szigorúan értelmezett valódiság alapján ítélezhetem meg. E szerint, bár az erkölcsiség tartalma változó, ennek az erkölcsiségnek egy fajában van egyetemeség. Kant azt mondja, hogy a szabadság önmagát és a mások szabadságát akarja. Nagyon helyes, de úgy véli, hogy az erkölcsiség megalkotása számára a formális és univerzális tényező tökéletesen elég. Ezzel ellentétben mi azt hisszük, hogy túl elvont elvek a cselekvés meghatározása terén kudarcot vallanak. Vegyük újra szemügyre fentemlített tanítványom esetét; mit gondolnak, minek, milyen nagy erkölcsi elvnek a nevében tudta volna teljes lelkinyugalommal eldönteni, elhagyja-e anyját, vagy vele maradjon? Nincs semmi mód az ítéletalkotásra. A tartalom mindig konkrét és e miatt előre ki nem számítható; mindig invencióról van szó. Csupán az számít, hogy az invenció a szabadság nevében történik-e?

ABSZTRAKT
ÉS KONKRÉT
ERKÖLCSISÉG.

PÉLDA A „FLOSSI
MALOMBÓL”.

Vegyük szemügyre például a két alanti esetet: azonnal ki fog derülni, hogy minden hasonlóságuk ellenére mennyire különbözök. Nézzük a „Flossi malomból” című regényt. Ebben egy Maggie Tulliver nevű fiatal lány szerepel: ő a szenvedély megtestesítője és ennek teljes tudatában van; egy Stephen nevű fiatalembert szeret, akinek egy jelentéktelen lány a menyasszonya. Maggie Tulliver ahelyett, hogy vakon csak saját boldogságát tartaná szem előtt, az emberi szolidaritás nevében az áldozatot választja és lemond szerelmeséről. Ezzel szemben a „Chartreuse de Parme” Sanseverinája, akinek szemében az embernek nem ad más értéket csupán a szenvedély, azt mondhatná, hogy egy nagy szerelem minden áldozatot megér; hogy az ilyet feltétlenül a banális hitvesi szerelem elé kell helyezni, amely Stephen és jegyese, a buta liba osztályrészévé lesz; a másik nő feláldozását és saját boldogságának kialakítását választaná és mint Stendhal írja, önmagát is feláldozza a szenvedély fogalomkörében, ha a magának

PÉLDA
A „CHARTREUSE
DE PARME”-BÓL.

választott élet úgy követeli. Itt két, egymással szöges ellentétben álló erkölcsiséggel van dolgunk, mégis állítom, hogy értékük egyenlő, mert mindkét esetben a kitűzött cél: a szabadság. És elképzelhetünk hatás tekintetében két tökéletesen hasonló esetet: egy nő lemondásból hajlandó egy viszonyt elmulasztani; egy másik, szekszuális mohóságában szemethúny szeretője régebbi kalandjai előtt. Ez a két eljárás látszatra az előbb leírtakhoz hasonlít, és mégis teljesen más jellegű; Sanseverina gátlás nélküli falánkságot mutató viselkedése sokkal közelebb áll Maggie Tulliveréhez.

Látható tehát, hogy ez a második vád igaz is, meg nem is. A szabad elkötelezés keretein belül bármit választhatunk.

A harmadik kifogás a következő: egyik kezetek adja azt, amiért színeszkedve nyújtjátok a másikat; vagyis, hogy az értékek tulajdonképpen nem komolyak, hiszen ti választjátok ki őket. Erre azt felelem: igen kellemtlen, hogy ez így van; de ha kikapcsoltam az Atyaistent, az értékek ki-

AZ EXISZTENCIALISTA ÉRTÉKEK.

A HUMANIZMUS.

gondolására mégiscsak kell valaki. Vegyük úgy a dolgokat, ahogy vannak. Különben, ha az értékeket mi találjuk ki, az csupán ennyit jelent: Az életnek, a priori, semmi értelme nincs. Míg meg nem születesz, az élet semmi, de a te dolgod, hogy értelmet adj neki, és az érték semmi más, mint az értelem, melyet választottál. Ebből világlik ki, hogy lehet emberi közösséget teremteni. Támadtak amiatt, hogy felvettem a kérdést: humanizmus-e az egzisztencializmus. Azt mondták: a NAUSÉE-ban arról írt, hogy a humanistáknak nincs igazuk, kifigurázta a humanizmus egy bizonyos típusát, mért kanyarodik most vissza hozzá? A humanizmus szónak alapjában véve két értelme van. Érthetünk alatta egy elméletet, amely az embert célnak és felsőbbrendű értéknek tekint. Ezt jelenti a humanizmus például Cocteau egyik novellájában, a 80 NAP ALATT A VILÁG KÖRÜL-ben, ahol az egyik szereplő kijelenti, hogy az ember bámulatos, csak azért, mert gépével át tud repülni a hegyeken. Ez azt jelenti, hogy én, aki nem tudok re-

pülőgépet konstruálni, személy szerint fogom élvezni ezeknek az egyénhez kötött találmányoknak az előnyeit, és hogy én, mint ember, személy szerint felelősnek és megbecsültnek érezhetem magam néhány ember egyéni cselekményei miatt. Ez azt tételezném föl, hogy néhány ember legkiválóbb teljesítményei alapján tudnánk értéket adni az embernek. Ennek a humanizmusnak nincs értelme, mert csak a kutya, vagy a ló alkothatna az emberről együttes ítéletet; de ez, legalább is tudtom szerint, eszük ágában sincs. De nem lehet elképzelni, hogy az ember alkothasson az emberről ítéletet. Az egzisztencializmus minden ilyen ítéletet fölöslegessé tesz; az egzisztencialista soha nem tekinti célnak az embert, mert azt folytonosan meg kell teremteni. És azt se higyjük, hogy van olyasféle emberiség, melynek azzal a hódolattal kellene adóznunk, mint Auguste Comte teszi. Az emberiség a Comte-féle önmagábazárt humanizmushoz, és kereken kimondhatjuk, a fasizmushoz vezet. Ebből a humanizmusból pedig elege van mindenkinek.

A KLASSZIKUS HUMANIZMUS.

AZ EXISZTENCIALISTA HUMANIZMUS.

Van azonban más értelme is a humanizmusnak és ez a következő: az ember állandóan kívül van önmagán, csak önmagát kivéve és önmagán kívül elveszve ad létet az embernek és másfelől csupán transzcendens célokat követve létezhetik; minthogy az ember kilép önmagából és csak ehhez a kilépéshez viszonyítva ragadhatja meg a tárgyakat, ő maga e túllépő tevékenység középpontjában kap helyet. Az emberi szubjektivitás mindenségén, az emberi mindenségen kívül más mindenség nem létezhetik. Az ember lényegéhez tartozó transzcendenciának — nem az isteni transzcendencia, hanem az önmagából való kilépés értelmében véve — és az ember önmagábazártságát cáfoló, de az emberi mindenségben való jelenlétét hangsúlyozó szubjektivitásnak a kapcsolatát nevezzük mi existencialista humanizmusnak. Humanizmus ez, mert az ember emlékezetébe idézi, hogy egyedül ő a törvényhozó és hogy a magárahagyottságban dönt önmaga felől és azért is, mert arra akarunk rámutatni ezzel, hogy az ember nem ön-

A TRANZSCENDENCIA.

maga felé fordulva, hanem mindig kívülálló és EGY meghatározott szabadság-kivívásból, EGY bizonyos egyéni alkotásból összetevődő célokat keresve fogja csak megvalósítani igazán emberinek önmagát.

E néhány meggondolás alapján látható, hogy a bennünket ért vádak mélyen igaztalanok. Az existencializmus nem egyéb, mint egy következetes atheista állásfoglalás végigvezetésére irányuló törekvés. Semmikép nem akarja az embereket a kétségbeesés útjára vezetni. De ha a keresztények módjára kétségbeesésnek nevezzük a nem-hívő emberek összes álláspontjait, akkor a kiindulópontja a kezdeti kétségbeesés. Az existencializmus nem annyira abban az értelemben atheista, mintha az Isten nemlétének kimutatásával töltene idejét. Sőt azt mondja: az sem változtatna semmit a helyzeten, ha lenne Isten; ez a mi felfogásunk. Nem mintha azt hinnők, hogy van Isten, hanem mert úgy gondoljuk, nem az a kérdés lényege, hogy létezik-e, vagy nem; az embernek újra meg kell találnia önma-

EXISZTENCIALIZMUS ÉS ATHEIZMUS.

ÖSSZEFOGLALAS.

gát és bele kell törődnie, hogy önma-
gától semmi, még egy cáfolhatatlan
Isten-bizonyíték sem tudja megmen-
teni. Ebben az értelemben az exisz-
tencializmus optimista-tan, a cselek-
vést hirdeti és a keresztények rossz-
hiszeműleg csak azért mondhatják,
hogy kétségbeesettek vagyunk, mert
saját kétségbeesésüket összetévesztik
a miénkkel.

Felelős kiadó: Rubletzky Géza
Magyar Központi Híradó Rt. kiadása

36849 — Magyar Központi Híradó (Rádió) nyomdája. Felelős vezető: Vézner Géza

Reprint kiadás
A kiadásért felel
a Hatágú Síp Alapítvány kiadója
ISBN 963 7615 00 8
ISSN 1215-2897

Készült a TÉKA Nyomdaüzemében – 91/172
Felelős vezető: Bak János